

Օրո՞ւն չարճեր

ՍԹԱՓՈՒԷՔ,
ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՆՔ
ԿՈՐՑՆՈՒՄ

ՀՈՒԱՆՏԱԿԱՆ
ԶՈՒԳԱՀԵՌ ՄԸ
ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԵՒ ԴԱՆԻՈՅ
ՄԻՋԵԻ

ՔՐՏԱԿԱՆ
ՏԵՂԵԿԱԳՐԷ ՄԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Ղարարադեան պատերազմն այդպէս էլ հայ ժողովրդի պատերազմը չղար- ձաւ: Ու լեռնային զիւղերի վերջին մի բուռ պաշտպանների ինքնամոռաց ու յուսահատ կռուի շեփորուող հերոսա- կանութեան ծխածածկոյթի տակ թըշ- նամին զբաւում է Ղարարազը՝ զիւղ առ զիւղ, հանդ առ հանդ, կածան առ կա- ծան... Ու լեռնային զիւղերի վերջին մի բուռ պաշտպանների օգնութեան աղա- զակները թաղուած են Հայաստան կոչ- ուած Մոզոմ - Գոմորի ամէնօրեայ ու ամենախեղդ հոգսերի ահագնացող շեշ- տի տակ:

Ես Հայաստանի իշխանութիւններին չեմ մեղադրում: Իրենց մեղքը իրենց վը- զին: Ոչ էլ ուզում եմ սպանալ, թէ զարեւրի անէծքը կը կախուի նրանց զը- խին: Ոչ: Եթէ այսպէս շարունակուի, ա- նիծողներ չեն լինելու: Պարզապէս Ղա- րարազը սխալուել է՝ կարծելով, թէ թի- կունքում իր շահերը մինչեւ վերջ պաշտ- պանելու պատրաստ պետութիւն կայ: Թիկունքում ընդամէնը մայր Հայաստա- նըն է՝ այս տղամարդ աշխարհում էզ մի երկիր: Մինչդեռ Ղարարազին ոչ թէ լա- ցակումամ մայր էր պէտք, այլ աւազ եղ- րայր, որը եթէ ոչ միասին մեռնելու, ա- պա դոնէ միասին ծեծուելու տղամարդ- կութիւնը կ'ունենար:

Ակամայ մտածում ես, թէ Հայաստա- նի իշխանութիւնների հոգսը լոկ այս (ստայթժ) 29 հազար քառակուսի կիլո- մետրամտց շուկան է, թէ մենք «միջազ- զային կարծիքի» ու «պետական մտածո- ղութեան» սղալջակին բաղմած, ինչու չէ՞, կարող ենք նաև մի քանի կաթիլ արցունք աւել թափել Ղարարազի հիմ- նայտակ աւերուած զիւղերի մոխրա- կոյտերի վրայ, եթէ ոչ ինքներս մեզ խա- բելու, ապա դոնէ «բարի-դրացի» հարե- ւաններին մի քանի տակառ մագուեթ աւել ստանալու համար:

Իսկ ժողովուրդը լուծ է: Ո՞րն է պատճառը: Յանկացած ժողովուրդը ժո- ղովուրդ է միայն այն դէպքում, եթէ ու- նի միասնական, համընդհանուր շահ: Ու- նի՞ հայ ժողովուրդն այդպիսի շահ: Այ- սօրուայ Հայլամային կեցուածքը վկա- յում է, որ եթէ այդպիսի շահ նոյնիսկ գոյութիւն ունի, ապա դա միայն ու մի- այն օրուայ հացն է ու ձմեռուայ ջերմու- թիւնը (չահի միասնականութիւնը պայ- մանաւորուած է նրանով, որ բոլորի հա- մար էլ մագուեթն ու ցորենը նոյն ճանա- պարհով են դալիս): Հայ դատն ու պա- հանջատիրութիւնն էլ մի կողմ թող- նենք, որովհետեւ եթէ այսօր պահան- ջատիրութեան լացուկոծուած աշխար- հազրութիւնը մեր աչքերի առաջ ընդար- ձակուած է, եւ ժողովրդի հիմնական մա- սը թքած ունի դրա վրայ, ի՞նչ համընդ- հանուր շահի մասին կարող է խօսք լի- նել: Ժողովրդի ամենակույ արծաթա- սիրութիւնն այսօր խժուած է ամէն ինչ՝ հայրենիք, բարոյականութիւն, արժա- նապատուութիւն... Պղնձով ու նիկելով բեռնաւորուած կառուանները շարունա- կում են դնալ թուրքիա, ու այնտեղից «յաջող» առեւտրով վերադարձած հաս- տափոր առեւտրականները ազդուտակի նախանձուտ հայեացքների տակ անթա- քոյց հպարտութեամբ ցուցադրում են թուրքական կանացի սպիտակեղէնը, որը վաղը այդ նոյն պղնձից ու նիկելից ձուլ- ուած փամփուռները րտարափի տակ պար-

Հոլանտայի ամէնէն լուրջը նկատուած «էն - էն - Սէ Հանտէլստրա» օրաթերթը որ 220 հազար տպագրանակ ունի, գուղա- հեռի մը վրայ կը զետեղէ Մասթ- ՚րիխի դանիական եւ Ֆրանսական քա- բոյզութիւնները: Այդ գուղահեռին մէջ շեշտուած կը դտնէ յատկապէս «ոչ»ին յաղթանակը սպառնոված աղղակները:

Գլխաւոր սրբազան Պրիւսէլի վարչա- բարներուն տիրապետութեան ենթարկուե- լու վախն է, ըստ հարցախոյզերու ար- զիւնքներուն: Նոյնն էր Դանիոյ պարա- դան. «այո»ի կողմնակիցները չեն վա- բատեր այդ վախը, այլ կ'ուրանան: Ա- նոնք կը խօսին Գերմանիոյ, Եւրոպայի, խաղաղութեան, ու մանաւանդ աղէտի մը մասին եթէ Մասթրիխի «ոչ» պատաս- խան տրուէր. մինչդեռ մեծագոյն մտա- հողութիւնն է վախի աղաւնիի որսը եւ քամամպէրին սպաղան:

Նմանութեան ուրիշ պարադայ մըն է յառաջացուցած տարիքոտ քաղաքադէտ- ներու դրական պատասխանի ի նպաստ կատարած քարոզութիւնը: «Ոչ»ի թեկ- նածուններուն մեծ մասը, ինչպէս Դանիա- ցիներու պարագան էր, կ'ըսեն թէ այդ քուէն ուղղուած է աւելի նախագահ Մի- թերանի, քան՝ Եւրոպայի միութեան: Դանիացիներու ժխտական կեցուածքն ալ արդիւնք էր երկրին վարչապետին հան- դէպ դժգոհութեան զգացումին:

Եւրոպայի միացման հեռանկարը պէտք է փրկուի ընդդիմութեան պարազուե- ներուն ժ. Շիրաքի եւ Վ. ժիւքար տ'էս- թէնի կողմէ: Շիրաք 60 տարեկան է ու ամէնէն աւելի կը ցանկայ, ինչպէս ամ- բողջ Ֆրանսան զիտէ, օր մը նախագահ ընտրուի: Ժիւքար, 66 տարեկան, ար- դէն նախագահ եղած է 1974 - 1981, այ- սօր մաս կը կազմէ Եւրոպական Սորճըր- դարանին քրիստոնեայ - դեմոկրատ խըմ- բակին: Ան եւս միակ ըղձանք մը ունի. օր մը կրկին նախագահութեան աթոռին տիրանալ:

Հարցախոյզները կը նշեն թէ Ֆրան- սացիները եւս Դանիացիներուն նման, յոյնած են քաղաքական հին դէմքերէն: Նմանութիւններուն քով կայ սակայն զլլաւոր տարբերութիւն մը Ֆրանսայի եւ Դանիոյ ընտրապայքարին միջեւ. ա- ռաջինը կը զեկաւարուի անձնաւորու- թեան մը կողմէ որ մեծ անակնկալներ ը- նողի համբաւ կը վայելէ: Ի՞նչ պիտի պա- տահի, եթէ օրինակ, հանրապետիւնն շա- բաթ մը առաջ Միթերան յանկարծ յայտ- նէ թէ կը հրաժարի...:

«Հիւրրիէթ» օրաթերթը Սեպտեմբեր 7 - 10 հրատարակած է շրջանի վարչա- պետ Ի. Ինէօնիի քրտական տեղեկագիրը որ կը կրէ 1935, Օգոստոս 21 թուականը: Գրի առնուած է արեւելեան, հարաւարե- լեկան Անատոլուի եւ Սեւ ծովեան ղո- տիին մէջ կատարուած շրջապոյտի մը ետք: Նպատակ ունի ճշգելու քրտական յետադայ քաղաքականութեան մայր դի- ծերը: Մանօթ է որ այդ շրջանին Քիւր- տերու ներկայութիւնը ներքին Ղլխաւոր հարցը մնացած էր թուրք իշխանութեան համար: Տերախի մէջ առաջին քրտական ապստամբութիւն մը ճնշուած էր արդէն, բայց շարժումը ծաւալումի նախանը- շաններ կը կրէր:

Տեղեկագրին սկիզբը կը նշէ որ Թուր- քիոյ Հանրապետութիւնը 12 տարուան ընթացքին (1923 - 35) բաւական վտանգ- ներ անցուցած է ու փոքրամասնութիւն ները՝ Չերքէզ, Հայ, Քիւրտ, Արար հար- ցեր ստեղծած են: Այս բոլորին մէջ զըլ- խաւոր տեղը կը դրաւն Քիւրտերը: Ի- նէօնի կ'ըսէ թէ Հանրապետութեան ի- տէպն ու հիմնական սկզբունքը թրքու- թիւնը ըլլալով, առաջնահերթ գործ է ապահովել այս փոքրամասնութիւններուն ձուլումը:

Ինչ որ հետաքրքրական է հայկական տեսանկիւնէ մը, տեղ տեղ կատարուած այն նշումներն են որոնք կը վերաբերին Հայերէ պարսկուած զիւղերու, Հայերու մեկնած ըլլալու պարագաներու, որոնց մասին շատ բան չըսուի:

Վանի եւ Մուշի բաժիններուն մէջ Ի- նէօնի կը գրէ, օրինակ. «Վանի մոզո. վուրդը անկեալ, քշուած, հիւանդ գան- գուածի մը տպաւորութիւնը կը գործէ. բնիկ վանեցիներու մէկ մասը տակաւին վերադարձած չէ»:

...«Վանի բոլոր քրքական գիւղաֆա- ղաքները փախաբեցան որ իրենց շրջա- կայքը բուրբ գաղթականներ հաստաւ- ուին: Այն տպաւորութիւնը կայ որ քրքա- կան բնակավայրերը ովկէանոսի մը մէջ մնացածի պէս, պարապուրեմէ ու ա- ռանձնութեմէ սուկում կը գգան»:

...«Մուշը 34 հազար բնակչութեամբ փոքր գիւղաֆաղաք մըն է: Կառավարա- կան շէնքը կիսաւարտ է. նոր կը կենդա- նանայ որպէս քաղաքի կեդրոն: Հակա- ոակ անոր որ հողը շատ բարեբեր է, 1:5 միլիոն արտավար տարածութեամբ Մու- շի դաշտին հայկական գիւղերը պարապ են ու աստիճանաբար ֆիւրտերով կը լեցուին»:

Տեղեկագիրը բաւական կարեւորու- թեամբ կանգ կ'առնէ Երզնկայի վրայ որ քրտական կեդրոն մը ըլլալու յատկանիշե- րը կը կրէ Քիւրտերը կողոպուտի արարք- ներ կը գործեն, կը թալանեն. Ինէօնի կ'արձանագրէ. «Քրքական գիւղերը որոնք անցեալին որպէս պատուար ծառայած էին Տերախի ֆիւրտերուն դէմ, ցրուած ու տը- կարացած, իսկ Հայերը ամբողջութեամբ ելած ըլլալով, Տերախցիներու գրաւման դէմ հրապարակը պարապ մնացած է»:

զելու են որպէս հաշտութիւն աղերսողի արցունքաթաց դրօշ:

Ո՞վ է աւել, թէ ժողովուրդը երբեք չի սխալուած: Ժողովուրդը սխալում է, եւ այն էլ՝ բաւական յաճախ: Ինչի՞ ծը- նունդն է այսօրուայ ծակոճոճ Հայաս- տանը, եթէ ոչ ժողովրդի սխալի:

Ժողովրդի մի փոքր մասը միայն, որ արդէն ժողովուրդ էլ չէ, այլ մի բուռ մարդիկ, պիտի կոկորդները պատուելով

աղաղակեն, թէ սթափուէք, հայրենիք ենք կորցնում: Եւ այդ աղաղակները պի- տի թաղուեն Հայաստան կոչուած Սո- դոմ Գոմորի ամէնօրեայ ու ամենա- խեղդ հոգսերի ահագնացող շերտի տակ, որովհետեւ Ղարարազի պատերազմն այդ- պէս էլ չղարձաւ հայ ժողովրդի պատե- րազմը...